

1930. aastad Kaukaasias “Edasi” kolhoosis põllumehe silme läbi ja ajalehe “Edasi” veergudel

V

Marika Mikkor

Mžõmta jõgi Eesti-Rohuaias. Foto: Marika Mikkor, 2000

Mõne sõna omast elust üles märkinud August Rootsi. Veike märkimise raamat

1936

■ 2. jaanuaril. Jälle on aasta edasi, jälle on aasta mineviku hõlmas. Kõik läheb mööda, kõik head ja halvad ajad, kõik läheb kui linnutiivul. Ikke edasi, ikke surmale lähemale. Sest sellest meie ükski ei pääse. Vana aasta ära saatmine ja uue vastu võtmine läks kaunis lõbusasti, sai öö läbi trallida, ei saand mitte silmagi kinni. Mudu oleme ter-

vise juures. Ilmad on ilusad, külma on kuni 4 kraadini...

11. jaanuaril. Täna ööse tuli esimene lumi tolli paksune maha. Siiamaale oli pallas, ei old veel lund olnud, külma oli kuni 5 kraadini. Tänaest päevast sain puhkust kuni 21. jaanuarini, homme, kui vähegi ilma on, sõidan Konna hambaid arstima. Kollektiivi aasta

otsot¹ oli 5. jaanuaril. Tööpäe tuli 2 rub. 75 kop., 1 rub. kraamis, 1 rub. 75 kop. rahas. Tööpäeva peale saime kukurussi 1k. 400g, kartuli 3 kilo, rukist, loomapeeta 640 g, heinu 640 g, magust 70 g, plooma, ube, pirna, võid.

21. jaanuaril. Täna on minu puhkuse aeg ot-sas. Täna lähen tööle. Eila tulime mere äärest, küll olime hädas, autu oli lumes kinni, viimati siiski saime Punaselagedale. Selle aja sees oli meetrisügavune lumi maha sadand. Sain jälle natuke hambaid arstitud, võib jälle vähe elada.

2. veebr. [—] Tälv on soojavõitu, vastu päeva hakkab juba lumi ära sulama. Meil on ½ arsinat veel. Eila oli koosolek, hakatakse maad andma jäädavaks omanduseks, antakse 0,35–0,50 hektarini. Saab näha, kust antakse, kas rohuaiast. Muidu elu paraneb, aasta-aastalt on palju paranenud, kui paar aastat tagasi minna.

15. veebruaril. Kirjutan jälle mõne sõna kaua aja kohta. Kui võtta endisi aegu, siis oli isu kirjutada, aga nüüd ei taha see asi kudagi minna. Pea ja närvid on nii palju rikked, et midagi mõtelda ega üles tähendada ei saa. Alati on uimane, midagi erka tundmust ei ole. Saab näha, kuidas see elu edaspidi läheb, kas võtab viimati tossu. Alma on ka ühtepuhku haige, ei ole tema tervisest ka midagi, on päris vilets.

Täna sadas jälle pool meetert lund maha,

vana oli juba vasta päeva kõik suland. Täna hommiku oli 10 kraadi külma, ja hakkas jälle kõvasti sadama.

23. veebr. Täna on meie riigi kaitse punaväe päev. Täna on 18 aastat, kui meie punavägi hakkas, 18 aastat on meie riik kasvanud ja tugevaks läinud. Et küll kapitalistiline ilm võruna ümbritseb ja valmistab sõjalle, kuid ka meie riik saab tugeva vastalöögi andma, kui peaks sarnast juhtumist olema.² Eila oli toršestvenõi³ õhtu punaväe päeva kohta, käisime ka, oli noori komanderisi kõnet pidamas, peale 100 mehe tulid üle lumemägede suuskadega siia õppereisul. Võib-olla tulevikus sõjas tuleb ka lumemägedes sõidida.

4. märtsil. Täna tulin Ingermani-lagedalt, käisin seljas kraami viimas. Punased komanderid on seal koolis ja sõidavad suuskadega. Küll oli raske viia, 30 kilo seljas, peale 30 kilomeetri väsitas koledasti ära, tee lumine ja pehme. Pooleteise päevaga käisime ära. Ilmad on ilusad, lumi sulab mõne päevaga viimase ära. Varsti hakka künniga peale.

13. märtsil. Täna laubä õhtu saunast tulles kirjutan mõne sõna. Kõigepealt ilmad on ilusad, lumi on suland, kevade on käes. Kui ta mitte enam lund ei tuleks. Lõikan iga päe rohuaiad puid.⁴ Krippi haigus on jälle hulku-

¹ otsot < otčēt – vene k. 'aruanne'.

² Vt. Edasist 22.02.1936, nr. 26 artikleid "Revolutsiooni ja kodumaa kaitsjad" ja "Tööliste-talurahva Punavägi on valvel". Viimases: "Saksa fashism kogub jõudu selleks, et parajal silmapilgul võimalikult kiires korras ja ootamatult kallale tungi ette võtta. [—] Kauges Idas valmistub Jaapani imperialism sõjale Nõukogude Liidu vastu. Rääkimata sellest, et Jaapan omale Hiina territooriumil sõja puhuks seljatagust loob, on ka Jaapani sõjatööstus viimaste aastate vältel mitmekordseks kasvanud. [—] Jaapani imperialistidel jookseb suu vett Siberi rikkuste järele! Missuguses olukorras on meie riigikaitse? Kas suudame tarbekorral sõjariist käes nii Saksa kui ka Jaapani imperialismi röövbandedele näidata, et Siberi, nagu iga muu meie sotsialistliku kodumaa osa, saadused ainult meie oma töötavate hulkade jaoks on? Sm. Tuhatševski kõne, samuti meie Riigikaitse rahvakomissari, Nõukogude Liidu marsalli sm. Voroschilovi kõne stahanovlastele tõendavad, et meie oleme vastulöögiks valmis, kui Jaapani või mõne teise imperialistliku riigi koerad üle meie piiri püüavad roomata." (A. M-er. Edasi 22.02.1936, nr. 26)

³ toršestvenõi < toržestvennyj – vene k. 'pidulik'.

⁴ Aiastõdest kirjutati ajalehes maikuu: "'Edasi' nimeline kolhoos asub niinimetatud Eesti-Rohuaias [—], ja juba nimi ise ütleb, et aiapidamine annab siin kolhoosile suurt sissetulekut. Tõepoolest on rohuaiad meie suuremaks sissetulekuallikaks. Selle majandusalaga arvestas ka rajooni maaosakond ning korraldas 5-kuulised aiapidajate kursused. "Edasi" kolhoosist lõpetas kursused A. Sark, kes nüüd aiabrigadiirina töötab. Uus brigadiir viis I brigaadis ploompüüde lõikamise läbi, kuid jättis mädanenud ploomid puude otsa. Need võivad haiguseid edasi anda. II brigaadis pole Sark aiatöös veel midagi teinud, kuigi siin 7 ha noort aeda on, mis pitsimist ootab, kuid sm. Sark on ametis muude töödega, mis tema ülesannetesse ei kuulu. Nii saab Sark aiatöö brigadiirile määratud tööpäevad nagu kingituseks." (J. M. Rohkem tähelepanu rohuaiadele. – Edasi 04.05.1936, nr. 60) (Etteruttavalt olgu öeldud, et A. Sark arreteeriti 1. märtsil 1938. a., süüdistatuna osaluses Eesti kontrevolutsioonilises, natsionalistlikus, diversiooni-spionaaži ja terroristlikus organisatsioonis. Mõisteti surma mahalaskmise läbi koos vara konfiskeerimisega, otsus viidi täide 1. novembril 1938. a. Krasnodari linnas. (H. Sabbo. Võimatu vaikida I. Tallinn, 1996, lk. 605–606))

mas. Eero jäi haigeks. Külas on palju haigeid.

22. märtsil. Eila jäi vihmasadu üle, oli kange tuul, muutis ilma külmaks. Täna on 4 kraadi külma, lund küll ei ole. Ühe päeva oleme künd.

9. aprillil. Rühmame külvitöödega, 20 hektarit on veel künda, üldse oli peale 30 hektari. Ilmad on tänava paljad, ilma lumeta, vihma tikub tihti sadama.

14. aprillil. Juba 5 päe sajab vihma, ei lase midagi teha. Jõed on kole suured, tahab vist uputust teha soe vihm. Elu läheb omasoodu edasi, praavib aasta-aastalt, on juba kraami saada. Söögikraami seda kaunis laialt. Kui ta rahuliste edasi läheks, mõne aasta pärast oleks meie riik kaunis heas korras. Aga vist ei taheta seda rahu kauaks anda, on oodata ühtepuhku kapitalistide poolt peale tulemeisi. Siis on jälle elu otsas, kui sõjaks läheb.

26. aprillil. Täna puhkepäe, ilm on vihmane, sajab ühtepuhku. Külvi on veel palju teha. Kartuli on tehtud 7 hektarit, peab olema 8,50.

Kukurusi maad on küntud 3,25, peab kündma 10 hektarit. Maha ei ole veel kukurusa teinud, peedid on ka tegemata. Maa on küll valmis. Heina on veel teha hektarit 5.⁵ Mudu elu läheb vana moodu.

14. mail. Mõtlesin täna paar sõna kirjutada. Täna hakkas kõvasti sadama, ajas kündmast kodu, künda on veel 2 hektari ümber.

Alma läks jälle 10. Sotši tohtre juurde, tervis on vilets, ootame täna kodu, saab näha, kas tuleb. Küll on igav elada ilma seltsiliseta. Eero on kolmandas ema juures. Oleme Mikuga kodu.

Maipühad läksid ka kaunis kenasti,⁶ sai trallida ja napsutatud veikest viisi.

Mudu elu suurt andi ei ole. Tülitsevad üksühega, teine teisega,⁷ kolkosi juhatus on kole vilets,⁸ saab näha, kudas see asi viimati läheb.

31. mail. Kaunis harva käin külaliseks, sa mu kallis raamat, sinuga olen ma siiski oma tähtsamaid elujuhtumeisi jaganud. Inimene elab kui pimedas kotis. Miksjaoks ta on siia

⁵ Jutt on heina külvist. 28. juuli lehes kirjutati heinateost. Puuduseks loeti seda, et käsitsi ja loorehaga riisumisel arvestati töönormi võrdselt: "Sel puhul on tarvis ka loorehaga riisumisel vastav norm välja töötada. Praegu aga on meil lugu nii, et kolhoosnikud, kes käsitsi töötavad, samasuguse normi – 0,20 ha – peavad täitma, nagu hobuserühaga riisumisel." (K. N. Kuidas tehnikat kasutada ei tohi. – Edasi 28.07.1936, nr. 102)

⁶ Vt. 20. mai ajalehest Edasi: "“Edasi” kolhoosi juhatus teatas oma 1. mai raportis Punase-Lageda nõukogule, et “Edasi” kolhoosis olevat 25 kolhoosnikku stahanovlased. Kes nad aga on ja mispärast just 25 stahanovlast, seda ei tea meie kolhoosnikkudest keegi. Oletame, et kolhoosi juhatus õieti raporteeris, et tõesti 25 paremat kolhoosnikku on kõrge stahanovlase nime ära teeninud. Kuid stahanovlasi, nende töömeetodeid peavad teadma kõik kolhoosnikud selleks, et ka need, kes veel stahanovlased ei ole, nendeks võiksid saada. Tõuseb aga kahtlus, kas ehk juhatus kolhoosnikkude-stahanovlaste arvu laest ei võtnud." (Mart. Kes on meie stahanovlased? – Edasi 20.05.1936, nr. 68) Vt. ka Vana Mart. Juhatus ei organiseeri stahanovlikku tööd. – Edasi 22.04.1936, nr. 55.

⁷ Vt. 16. mai Edasist artiklit "Rohuaia kahjustajad anti kohtu alla": "Eesti Rohuaia kolhoosnikkudel on aed suureks sissetulekuallikaks. See annab kolhoosniku tööpäevale lisa. Aia eest aga hoolitseti halvasti. Brigadiir Oumann kaldus joomisele ja laskis suure hulga noort aeda hukkuda. Kolhoosi juhatus ei pannud lohakusele piiri. Niisuguseid tõsiasi teatasid kirjasatjad Kaukaasiast “Edasi” kolhoosist. Samuti paljastasid kirjasatjad seda, et kaks kolhoosnikku, Reismann ja Türkel, naabruse karjakasvatuse artellist juustu varastasid. Meie kirja peale teatab Adleri rajooni prokurör, et uurimine kirjasatjate andmeid täielikult kinnitas ja aiarikkujad ning juustuvargad on kohtu kätte antud." (Edasi 16.05.1936, nr. 66)

⁸ Vt. 30. märtsi ajalehest Edasi: "Kõik partei ja valitsuse tähtsamad otsused põllumajanduse asjus käesoleva stahanovliku aasta kohta on meil läbi arutamata. Kolhoosi esimees Reismann loeb seda ülearuseks." (Ja. Villem Madisson ei kõlba kooliõpetajaks. – Edasi 30.03.1936, nr. 44) 22. aprilli ajalehest: "Kui tarvis oli see-met muretseda, siis kuulutas kolhoosi esimees sm. Reismann, et “küllap jõuame, aega küll”, aga praegu on 30 hektaari põldu tühi, puudub kaeraseeme, mida plaani järgi sellele põlluosale pidime külma. Hobustega käib sm. Reismann ise kui ka mitmed teised kolhoosnikud halvasti ümber [---] Adleri rajooni organisatsioonid on meil mitu korda uurinud kirjasatjate teateid niisuguste nähtuste üle, kuid ei aita kirjasatjate poolt avalikuks tehtud puuduseid põhjalikult kõrvaldada. Seda tuleb lõpuks teha. Väärnähtuseid ei või järjest korduda lasta." (Vana Mart. Juhatus ei organiseeri stahanovlikku tööd. – Edasi 22.04.1936, nr. 55) (Aleksander Reismann areteeriti 30. märtsil 1938. a. süüdistatuna osaluses Eesti kontrrevolutsioonilises, nationalistlikus, diversioonispionaaži ja terroristlikus organisatsioonis. Mõisteti surma mahalaskmise läbi koos vara konfiskeerimisega, otsus viidi täide 1. novembril 1938. a. Krasnodari linnas. (H. Sabbo. Võimatu..., lk. 605–606))

elama pandud, ükskord sure välja ja ongi kõik otsas. Mõttele nooruse aegade peale, kus palju lõbusaid silmapilkusi oli. Kõik on möödas, pool eluiga on läbi, hakka allapidi minema. Sügise saan juba 32 aastaseks. Nii kõik see elu lendab. Ilmad on tänavu kole vihmased, töödega on päris tegemine, muldamise töö on kõvasti käsil, külvid saime maha 20. maiks.

27. juunil. Olen üksi kodus. Tulin appu-veeallikalt, viisin Alma sinna arstima. Eero saatsin Kasele. Ema on perevallis. Mikku läks vasikat perevalli viima. Töö on kibe, saab veel üks päe kukurussa esimese korrale mullata. Kartulid on suurem jagu kahele korrale muldatud. Ilmad jäivad ka ilusaks.

1. juuli. Oli jälle torsestvenõi õhtu, anti kolkosile maa aktid kätte igaveseks kasutamiseks⁹. Oli peale selle suur söömine ja joomine. Sai trallitud ja tantsitud kui hirmus, läks suurepäraliselt see õhtu.

18. juulil. Elame endist moodi, pere on jälle kodus. Tööd on kole palju, heina on veel

palju niita, mullata saab ka paar päeva. Ilmad on kole vihmastvõitu siinamaale. Nüüd on meil jälle uus pretsetatel¹⁰ j.n.e.

27. juulil. Ilmad on vihmased. Täna on jälle kole kange tuul, ei tea, mis ta võtab teha, puhub sooja tuult, ega head nalja ei ole, midagi hullust ta teeb. Muldamine on muldatud, rukis lõigatud, heina on veel kaunisti teha. Tööjõudu on vähe. Täna on pravlenja koosolek. Tahetakse jälle kaks inimest meie prigadast seafermasse, ma kardan, et mind pannasse. (Homme kirjutame edasi, kudas läheb.)

28. juulil. Ilm läks ilusaks. Seavermast sai ka lahti, leiti veel teisi.

9. augustil. Ehk küll harva sa kallis päeva-raamat, sulle külaliseks tulen, kuid siiski sinust päris ära võõrduda ma kuidagi ei tahaks. On käes juba viimane suvekuu, kõik läheb ajamerde kõik päe, nädal, kuu ja aasta, mis mööda, ikke jupp eluraamatust vähem. Nii on kõik see elu, kõik hävineb, kaob. Tänavu saab 50. aastat täis, kui esimesed isad ja vana-

⁹ Seda sündmust oli oodatud aastaid. Vt. NSV Liidu kesktäidesaatekomitee ja rahvakomissaride nõukogu otsust 3. septembrist 1932: "Töölis-talurahva riigi omanduse alleshoidmisel maa peale kinnitada igale kolhoosile maa, mis ta töötamiseks kasutada on, olevates piirides ära keelates igasuguseid ümberjagamisi..." (Kalinin, M.; Molotov (Skrijabin), V.; Jenukidse, A. Kolhooside püsiva maakasutuse kohta. – Edasi 06.09.1932, nr. 197)

¹⁰ Eelmisest esimehest kirjutati korduvalt ajalehes. "Adleri rajooni organisatsioonid on meil mitu korda uurinud kirjasaatjate teateid niisuguste nähtuste üle, kuid ei aita kirjasaatjate poolt avalikuks tehtud puuduseid põhjalikult kõrvaldada. Seda tuleb lõpuks teha. Väärnähtuseid ei või järjest korduda lasta." (Vana Mart. Juhatus ei organiseeri... – Edasi 22.04.1936, nr. 55) Viimaseks süüks loeti seemneristikheina küsimus. "Meie Adleri rajooni täidesaatekomitee maaosakond kohustas kolhoosi juhatust ühte oma liiget välja eraldada, kes seemneristikheinapõldude hooldamise eest vastutav oleks. Kaua kestis selle küsimuse lahendamise juhatus istangul, kuid küsimus jäigi lahendamata: ei leitud juhatuses selle vastutusrikka töö jaoks inimest. Keegi juhatus liikmetest ei tahtnud enda peale vastutust võtta. Kolhoosnikkudele tehti rajooni organisatsioonide ja külanõukogu poolt ettepanek juhatus ümber valida. Kolhoosnikud olid sellega nõus ja vabastasid A. Reismanni juhatuses esimehe kohalt." (A. Mets. Valisime uue esimehe. – Edasi 16.07.1936, nr. 96) Uueks esimeheks sai kreeklane Halaitsov, punaväest vabanenud "komnoorsoolane". Energiliselt hakkas ta kolhoosi majandust korraldama: "Ta muretsetes seakasvatuse fermidele 2 tonni kombineeritud toitu, millega senine juhatus hakkama ei saanud." (Samas) Edenes uue stahanoliku aasta laenu tellimine. (K. N. Kolhoosnikud tellivad aktiivselt stahanoliku aasta laenu. – Edasi 18.07.1936, nr. 97) Kuid seemneristikheina küsimus, partei ja valitsuse erilise tähelepanu objekt sellel aastal, jäi lahendamata. "Kuigi üldiselt meie kolhoosi tööd normaalse tempoga lähevad, tuleb siiski märkida, et juhatus ristikheinaseemnepõldule vähe tähelepanu juhib. Seemneristikhein on osalt maha langenud ja mädaneb. Tärvis oleks need osad ära koristada ja seemneks teised platsioonid jätta. Ristikheina eest on vastutav kolhoosi juhatus liige G. Hindov, kuid tegelikult ei tunne ta seda vastutust. Ristikheinaseemne peksumasin on veel muretsemata, kätsiti ei suuda meie aga seemet 96 protsenti puhtaks teha, nagu valitsuse otsustes ette nähtud. Masin tuleb viivitamatult muretseta." (J. Üun. Suuremat tähelepanu ristikheinaseemnele. – Edasi 18.08.1936, nr. 112) (G. Hindov arreteeriti 16. veebruaril 1938. a. süüdistatuna osaluses Eesti kontrrevolutsioonilises, natsionalistlikus, diversiooni-spionaaži ja terroristlikus organisatsioonis. Mõisteti surma mahalaskmise läbi koos vara konfiskeerimisega. Otsus viidi täide 1. novembril 1938. a. Krasnodari linnas. (H. Sabbo. Võimatu..., lk. 604–606))

isad oma peredega 1886. aastal siia põlisesse metsa ja mägede vahele elama ja omale kodu asutama hakkasid.¹¹ Mis enne koleda raskustega võidelda tuli. 50 aastat on mööda läinud, esiisad on mulda puhkama läinud, järeltulev sugu elab edasi. Ajad on viimaste aastakümnete sees palju muutnud. Elul on uued sihid ja uued algused. Ehk ta küll mõnes tükkis meid palju rohkem kurnab, kuid see ajajärk on niisugune, ja peame ajaga kaasa elama.¹² Hakka meie riiki võrdlema 50 aastat tagasi, on meie riik mõnestki küljest hiigla sammuga edasi läinud. Endise vana tehnika kõrva on siginenud suured linnad, vabrikud, tehased,

mis välja lasevad hiigla masinaid. See läheb kõik hiigla sammuga, mis ajalugu ennem ei mäleta.

Meie elu kolkosis on ikka vanamoodu. Töödega on ka juba rohkem koomal. Meie kolkosi elu kiita väga ei või, tööpäev läheb odavaks. Seavermas on haigus, sureb iga päe kümnete kaupa, teeb lagedaks.¹³ Marju on tänavu kauniste, aga odavad. Ilmad olid ennem vihmast võitu, nüüd on kaunis ilus. Eila käisid meil võersil piduga Salme kolkosi inimesed,¹⁴ olin ka pidul.

23. august. Ilmad on kuivad, hakkab kuivaga liiga tegema. Elame vanamoodu. Ema

¹¹ Vt. oma küla juubeliks kirjutatud positiivset sõnumit V. Naeltokilt "Eesti Rohuaed 50-aastane". (Edasi 30.05.1936, nr. 73)

¹² Valitsevat meeleolu illustreerib Abhaasia poole eesti külasid käsitlev kirjutis: "Kolhoosnikkudel on tulnud igalpool nii või teisiti oportunistide, bürokraatide ja muude sarnaste olluste vastu võidelda ja meil, proletariaadi diktatuuri riigis, mille suure töö ja ehituse eesotsas seisab enamlaste partei, on see võitlus alati, igal üksikul juhtumil, lõppenud nii oportunistide kui ka teiste revolutsioonilise liini moonutajate lüüasaamisega." (J. Püks. Salme ja Sulevi kolhoosidel tarvis revolutsiooniliku valvelolekut kõvendada. – Edasi 06.08.1936, nr. 106)

¹³ Kindlasti järgnes põhjalik juurdlus süüdlaste väljasegitamiseks. Vt. kolhoosi "Uus Tee" juhtumit "Sigadega pole asjad korras" J. Kare sulest (Edasi 08.04.1936, nr. 48) ja lugu "Kamsovos tegutsevad hobusemõrtsukad". (Edasi 04.03.1936, nr. 31)

¹⁴ Just samal ajal kirjutati ajalehes korduvalt ärevatest sündmustest Salmes ja Sulevis. Stahhaanovlasest farmijuhataja enesetapu järel toimunud kohtuprotsessil mõisteti mitmele inimesele vanglakaristus. Vt. J. Püks. Õppetund stahanovlaste töö saboteerijatele. – Edasi 30.07.1936, nr. 103 ja J. Püks. Salme ja... – Edasi 06.08.1936, nr. 106. Pidupäeva eel ilmus veel üks lugu Salmest: "Siin pesitses lõhkujate kamp, end osavalt maskeerides kaua. Kui lõpuks kolhoosi endine esimees kahjur Schukstov ja tema poolehoidjad kolhoosi lõhkumise ja stahanovlaste tagakiusamise eest kohtu alla anti ja uus juhatus valiti, siis asus Schukstovi kamp uue juhatuse vastu kihutustööd tegema. [– –] Jah, joomine oli üks erilistest "töövormidest", mida Schukstov oma kambaga laialt hargestas. 15% ploomide saagist tegi Schukstov "vodkaks", kuid kultuuritööd polnud mingisugust. Endine vähemlaste komissar Schukstov ei võinudki võidelda selle eest, et kolhoosnikud saavutaks jõuka ja kultuurse elu. [– –] Nüüd jätkab Schukstovi ja tema kamba tegevust kolhoosides tema kälimees Kõverik. Ühes oma naise Adeelega lõikas ta arbuusi põllul arbuuside varsi läbi, mille tagajärjel kolhoos 600–700 rubla kahju sai. On rida teisi kahjutegevuse juhtumeid, kus süüdlasi teol ei tabatud, mille juures aga selge on, et siin kolhoosi vaenlase käsi tegevuses oli. [– –] Seltimeses Stalini nimelise kolhoosi stahanovlased ja lööklased peavad oma valvelolekut veel enam tõstma, peavad kõigi Kõveriku sarnaste kolhoosi vaenlaste kahjulikku tegevust paljastama ja ausa tööga saavutama sissetuleku mitte alla 10 rubla tööpäeva kohta. (M. Blok. Salmes pole kahjuritööle veel lõpp tehtud. – Edasi 06.08.1936, nr. 106) Vt. ka "kirjasaatjate" algatatud külanõukogu esimehe juhtumit: "Gagri rajooni täidesaatekomitee ja ÜK(e)P rajoonikomitee tegid Veggise kohta lõpuks tarvilikud järeldused, kuid Gagri prokurör pole selle klassilise näo kaotanud esimehe kohta oma sõna veel öelnud. Seda sõna oleks aga tarvis..." (J. Püks. Salme ja... – Edasi 06.08.1936, nr. 106). Vt. ka Kolhoosnik. Vegis kägistab enesearevustust. – Edasi 28.01.1936, nr. 14.

Samal ajal sarjati leheveergudel ka sulevlasi: "Hiljuti kuulas Viktor Kingissepa nimelise kolhoosi üldkoosolek [– –] oma revisjonikomisjoni aruannet. [– –] Vaikis revisjonikomisjon selle üle, et kolhoosi meest samogonni keedetakse, et lauda ehitust, mis 1. maiks lõpule pidi jõudma, ikka veel venitatakse. Ehitusmaterjalide vedamise ajal korraldasid brigadiirid ühes mahajäänud kolhoosnikkudega joomise ja materjal jäi välja vedamata. Ehitusetöölised istusid tööta. Neid käsutati maisipõllule tööle. [– –] Ka arvepidamises, mida revisjonikomisjon korralikuks tunnistas, on suured puudused. Maikuu tööpäevad kirjutatakse juulis tööraamatusse. Inimesed saadetakse kambas tööle, normid teatav juhatus alles siis, kui töö juba tehtud. Siis arvestatakse tööpäevad tehtud töö järgi "keskmiselt". Niisuguse arvestuse juures ei saa stahanovlikust tööst ega tööviljakuse tõstmisest juttugi olla." (A. Heinmann. Mis sünnib Kingissepa nimelises kolhoosis? – Edasi 06.08.1936, nr. 106)

käis ka perevallist all, oli paar päeva all, täna, 23. aug. läks jälle perevalli ja viis Eero ka üles. Oli teine vilets, ei taht süüa. Hakkab ehk üleval praavima. Mina olen zajomi¹⁵ maksmisega ametis.

13. septembril. Paneme jälle paar sõna paberille. 10. septembril olin rajoonis Adleris koosolekul, zojomi pärast anti seal pähe. Elame ikka vanamoodi. Eero ja ema on perevallis. Ilmad on tänavu kaunis vihmased, tahab vägisi ploomid ära rikkuda. Eila tulid Kalmikust sugulaisi siia.

10. oktoobril. Käisin perevallis Eerot alla toomas, 9. läksin, sadas kangesti, 10. tulin alla. Ilmad on kole vihmased, ei lase kudagi vilja ära korjata, kartuli on veel võtta üle poole, kukurussa pole hakandki. Kas jätab kõik lume alla.

22. oktoobril. Täna hakkas jälle koledasti sadama, jõgi on kole suur, kui ta ööse ka sajab, siis teeb küll uputuse. Viib sillad ja jätab kõik kodu istuma. Ilmad on kole hullud tänavu, ei lase kudagi vilja ära koristada. Kukurussa on veel 8 hektarit puhastada, kartulit on 2,50 hektarit ja peedid on ka alles korjamata. Saab näha, kas jätab lume alla.

Oktoobris oli pravlenja koosolek, anti mulle jälle brigadiri kohustus kaela. Naeltok Karl läheb 1. detsembril kooli. Jälle minu kaela. Tahan tohtri juurde minna, saab näha, mis tohter ütleb.¹⁶ Jälle see hull asi mul kaelas.

8. novembril. Jälle need oktoobripühad lähevad varsti mööda, täna on 8. ja ka viima-

Salme või Sulevi pasunakoor teel koju pärast külaskäiku Eesti-Rohuaeda. 1930. aastad.

ne püha. 6. õhtul oli suur lööklaste tegemine ja preemia andmine, olin ka nende hulgas. 7. õhtu oli juubeliõhtu, 50 aastat saab tänavu täis, kui esimesed inimesed siia asusid. Räägiti kõnet. Kuid see asi oleks pidand palju paremini läbiviidud saama. Meie asi kolkosis on tänavu palju viletsamas korras. Vahetasse

¹⁵ zajom < zaëm – vene k. 'laen'. Ilmselt on jutt uuest stahhanovliku aasta riigilaenust, millest kirjutati ka 18. juuli ajalehes: "Kohe peale koosolekut alustas kolhoosi aktiiv laenu tellimist, mille juures mitmete kolhoosi aktivistide laenu tellimise summa isegi kuu sissetuleku ületas. R Halaitsov tellis laenu 250 rubla eest, K. Naeltak samuti 250 rubla eest, M. Serennik – 200 rubla eest, A. Reisman – 200 rubla eest, G. Tobias – 200 rubla eest jne. Juba on 8000 rubla eest uut laenu tellitud, kuid pooled kolhoosnikud pole veel laenu tellimisele tõmmatud, näiteks karjafarmi töölised, kes kaugel mägestikus loomade juures on jne. Muidugi viime stahhanovliku aasta laenu ka nende kolhoosnikkude peredesse, kes seni veel mitmesugustel põhjustel tellida ei ole saanud. Vastuseks uuele stalinlikule Konstitutsioonile anname omad vabad rahasummad riigile selleks, et uue Konstitutsiooni alusel veel suuremaid sotsialistliku ehituse võite saavutada." (K. N. Kolhoosnikud tellivad aktiivselt stahhanovliku aasta laenu. – Edasi 18.07.1936, nr. 97)

¹⁶ Vt. võrdluseks 1936. a. 28. oktoobri ajalehest Edasi: "J. Türkel ja J. Vaarmann pole tänavu "Edasi kolhoosis" [---] veel ühtegi tööpäeva teinud. Mõlemad mehed seletavad seda sellega, et nad olla haiged. Kuid omas kodumajapidamises töötavad mõlemad "haiged" väga virgalt. Sellest järeldame, et apteegist oleks asjata nendele rohtu otsida, et sellele haigusele näitab kolhoosi põhikiri rohtu. Kolhoosi juhatus eesotsas esimehe sm. Halaitsoviga ei taha põhikirja järgi talitada." (P. Mäeots. Haigust vaja arstida. – Edasi 28.10.1936, nr. 147)

pretsetateli,¹⁷ nii et igas assas on kole vilets. Viljad on küll lõpu pool, kartules on meie brigaadis üleval, kukurus on puhas, ainult koristada ja valida veel. Peedid on ka alles koristamata.¹⁸

29. novembril. Juba kaua aega, kui viimati oma märkuisi ülesse kirjutasin. Kõigepealt täna sajab lund. Ilmad on tänava sügise kole vihmased, väga harva kui ilus ilm on. Viljad saime peale peetide kõik enne oktoobripühi ära. Aga siamaale ei ole veel kartulid valitud ja ka rukisi on alles maha tegemata. Tänavu on ka kolkosi asi kaunis räbalavõitu. Sissetulek on kole veikene. Saab näha, kuda see lõpu sott läheb.

14. detsembril. No nüüd on jälle see prigadiiri orjus kaelas, 11. detsembrist hakkasin jälle ametisse. Saab näha, kudas see asi hakkab minema, kas suudan ka läbi viia. Tahhan tänava talvel kõvasti õppida, pean 4 jao programmi läbi minema.

1937

1. jaanuaril. Jälle on aasta möödas, jällegi aasta eluraamatust vähem. Nii lendab see elu, mölla ja mässä niikaua, kui ükskord sure välja ja ongi kõik otsas, nii on see elu. Siis tekib küsimus, miksjaoks inimene elab. Kuid teisi-

ti olla ei saa, ühed sünnivad, teised surevad. Meie nõukogude riigis on siiski elul parem eesmärk, sest siin ei ole enam kurnatavaid ega kurnajaid. Sest inimene võib midagi õppida, midagi läbi viia, kui selleks soovi on. Üldiselt vaadates elu on paremaks muutunud kui mõni aasta tagasi oli. Meie kolhosi elu on küll võib-olla mõnes tükis räbalamaks läinud. Meie kolhosi juhatus on kole armetu. Head peremeest, head eestvedajat on tarvis. Olen brigadir, tahan oma jõu ja oskuse kõik selleks panna, et prigadis elu paremaks läheks.

Lumi on maas 1 meetri osa, ilmad on külmad kuni 12 kraadi. Mudu oleme selle korra tervise juures.

18. veebruaril. Hulga aja kohta toome mõne sõna paberile. Elu läheb ikke vanamoodu. Talv on kaunis sadune. Ligi kuu aega on sadand. Lund on ka meetri jägu. Aasta otsoti saime kätte. Rahas tuli 1 rub. 98 kop. päev. Meie saime emaga kokku 1587 rubla, kartulest saime 2824 kilo, heina saime 1289 kilo, loomapeeta 747 kilo, kukurusa 515 kilo, rukist 170 kilo, magust¹⁹ 100 kilo, võid 28 kilo. Viletsat võitu see asi oli. Juhatus oli kole armetu. Nüüd, 15. veebruaril olid valimised, saab näha, kas hakkab uus sostav²⁰ paremini töötama. Tööpäevi oli mul 813,72, emal 476,16, kokku 1289,88 tööpäeva.

¹⁷ Juba kritiseeriti ka uut esimeest, 28. oktoobril ilmus kaks artiklit: ““Edasi” kolhoosis on rõhuv enamuse kolhoosnikke juba võetud riigilaenu obligatsioonide eest raha täiesti välja maksnud, kuid aktiiv on hulkadest sel alal maha jäänud. Esimees sm. Halaitsov pole veel 250 rubla eest võetud obligatsioonide eest kopikatki maksnud. Ka noorte organisaatoril sm. K. Lifljändskil ja ainukesel parteiliikmel sm. Mihkel Hindovil pole 150 rubla eest võetud laenu obligatsioonide eest veel kopikatki makstud...” (V-k. Aktivistid jäid maha. – Edasi 28.10.1936, nr. 147) Teine lugu oli töökorraldusest: “Põhikirja järgi peab juhatus tööd õieti organiseerima, eeskätt – peab kolhoosi tööst isikuvastutamata kõrvaldama. Meil aga talitab juhatus lausa selle nõude vastu. Esimees paigutas seafermist tööliste ilma juhataja teadmata teisele tööle. Teine fermitöötaja läks omavoliilselt järele ja ferm sai suurt kahju. Ka reas muudes küsimustes talitab juhatus töö organiseerimisel põhikirja vastu...” (P. Mäeots. Haigust... – Edasi 28.10.1936, nr. 147).

¹⁸ Peetidest kirjutati juba eelmise esimehe ajal 22. juunil: “Meie “Edasi” kolhoosis ei panda töömoaduse peale tarvilikku rõhku. Suhkrupeedid külisime kartulimaale. Läinud aastal aga jäi palju kartuleid maa sisse. Nüüd tulid ühes peetidega ka kartulid üles. Raske on otsustada, mis on külitud, kas peete või kartuleid, sest kartuleid on niipalju maa sisse jäänud, et ähvardavad peete ära lämmatada. Kolhoos saab kahekordse kahju: asjata jäi suur hulk kartuleid maasse ja peetide saak saab ka suurelt kannatada. Meie kolhoosi juhatus ühes esimehe sm. Reismaniga peab seda arvesse võtma, et edaspidi niisugust asja ette ei tuleks. (K. N. Töömoaduse peale ei panda rõhku. – Edasi 22.06.1936, nr. 84)

¹⁹ Mesindusest ilmus positiivne artikkel K. Naeltokilt “Mesinik-stahanovlane”. 1935 olla “Edasis” olnud 190 mesipuud ja mett saadi aasta lõpuks 2400 kilogrammi. 1936 oli mesipuud 164, plaan aga 2400 kilo. Juulikuuks olla stahanovlane Grigorjev juba 3680 kg mett välja võtnud ja suve jooksul lootvat ta veel 800 kilo mett saada. (Edasi 30.07.1936, nr. 103)

²⁰ sostav – vene k. ‘koosseis’.

Rootside maja Eesti-Rohuaias.
Foto: Marika Mikkor, 1999

7. märtsil. Elu läheb endiselt. Tali hakkab ka juba taganema, vastu päeva mäed on juba paljad. Meil on ikka lund kaunisti, tükati lähed juba. Välist tööd pole saand veel midagi teha.

3. aprillil. Lauba õhtu peale sauna. Võtan jälle kaua aja kohta oma kalli raamatu kätte. Kevade on käes, ilmad on soojad. Töödki on üle kaela selle viljategemise aeg. Kartule tegemisega oleme poole peal, peedi maa on ka күntud, kukurusi maad pole hakandki. Aia tegemine on poole peal j.n.e. Saab näha, kas saame 1. maiks külvi lõpule.

23. aprillil. Kirjutan jälle mõne sõna. Kartules saime 15. aprillil maha, kukurussi maa on ka poolkuiv, täna läksime esimesi maha tegema. Peedi maa on ka valmis, ainult maha teha. Alma on tänavu jälle kole haigetvõitu, seda tervist ei saa kudagi. Ilmad

läksid nüüd mõni päe tagasi soojaks.

2. mai. Jälle on maipüha käes ja varsti möödaski. [---] Nii see elu läheb aasta-aastalt, niiakaua kui ükskord ööldase, et nüüd aitab sul elamiseks küll. Tänavused maipühad on vihmased, eila esimesel mail hommiku sadas, pärast läks üle. Käisime rongikäigul Puna-se-Lagedal. Õhtu olime klubis tantsimas. 30. aprilli õhtul oli primerimine ja kõned. Mina siinamaale lööklase kirjas tänavu ei ole, saab näha sügiseks. [---] Vilja tegemisega üst väga puntras ei ole, kartulas on maas, peedid on ka suurem jägu maas, kukurussa on ka ligi poolled maas ja күntud üle poole. Olen muidugi brigadiir, siinamaale läheb kaunis jõudsasti, ei ole midagi takistuisi olnud, ja ei ole närvide peale ka käinud, üstkuu on pea parem. Alma on tänavu kaunis haige, nüüd oli mitu nädalit päris vilets, nüüd hakkab vähe toibuma. Mudu

Päevikupidaja poeg Eero Rootsi maisipõllul Eesti-Rohuaias. Foto: Marika Mikkor, 2000

elu on ikke omamoodi. Sõjahädaoht on ka pivenil. Sest meie riik on kapitalistilistest riikidest ümberpiiratud, ja need ei või kudagi näha, et töörahva riik nii suure sammuga edasi läheb.

9. mail. Eila õhtu olivad Sulevist piduga siin, käisime ka pidul. Tervis on minul hädane. Köha on, rinnad on haiged. Pean homme tohtri juurde minema, saab näha, mis see ütleb.

20. mail. Täna sajab vihma. Oleme Eeroga kodus. Kole igav tundmus tuli. Ema läks perevalli. Mikku läks Adleri tohtre juurde. Alma läks mineva püha Sotši tohtre juurde. See tervis ei parane kudagi, tee mis sa tahad. Külvid saime maha 10. maiks, on veel teha siilos ja kapsad.

23. mail. Kui igavus suur, siis sa kallis raamat tule lagedalle. Juba nädal on täis, kui Alma Sotši saatsin. See elu on sedasi sääatud, et abielupaarid teineteise toeks ja abiks olema. Sest igavus ja igatsus on nii suur, sest kudagi ei jõua ära oodata, millal jälle kodu tuleb. Küll on hea inimestel elada, kes terved on. Mudu elu läheb vanamoodu, olen

oma prigaada tööga kaunis juttis.

2. juunil.²¹ Paneme jälle mõne reakese paberille. Elu on ikke endine, Alma on ikke alles Sotšis, küll oota kirja, ei kirjuta midagi, ei tea, kudas tervisega lugu on. No küll on hädane see ilma perenaiseta olla, kõik asi jääb lohakille. Ja teiseks see alaline ootamine ja igatsus. Mis võib inimesel veel kallim olla kui hea eluseltsiline, mis inimine on valind omale seltsiks elutee peale. Kas võib paremat ja truimat sõpra olla kui naine. Meiegi oma abielus elamise aeg on kaunis armsasti läind, ainult need haigused on kole pahad, mis ühtepuhku ette tulevad.

8. juunil. Kirjutame jälle suure igavuse kohta natuke. Veider on see elu. Loe päivi iga päe, nüüd saab tuleva puhkepäe juba Almal neli nädalit. Kole pikale venib, kui see kuu veel lõpuni tuleb oodata, siis küll ei jõua ära oodata. [– – –] Hull, et alati tuleb üksi kodu olla, ja teiseks see närvihaigus aitab kaasa, ja kui saaks teistega ühes tööl käia, siis läheks ka rutemini ja lõbusamalt need päevad. Võib-olla Almal seal on ehk õige lõbus, ehk ei tule

²¹ Vt. ajalehe Edasi juhtkirju 1937. a. 2. juuni: "Vähemusrahvaste seas töötamine nõuab parandamist", 8. juuni: "Rahvaharidus ja eesti koolid", ja 20. juuni: "Valvelolekust eesti kolhoosides".

meid Eeroga meeldegi. Kõik assad jäävad lohakille, ei viitsi midagi kohendada ega korraldada. Nii ootame kui päikest tõusma, nii ootame oma armsamat.

9. juunil. Juba kolmat päeva sajab kole-dasti vihma. Kõik perevallid on lund täis kuni kuusemetsani. Ja siin vastas mäe peal on juba lumi. Ja sajab edasi, et vahet põle.

15. juunil. Kõigepealt ilmad on kole sadused ja külmad. [– – –] kui sedasi edasi sajab, siis rikub kõik viljad ära, ja ei lase heinategemise peale mõteldagi...

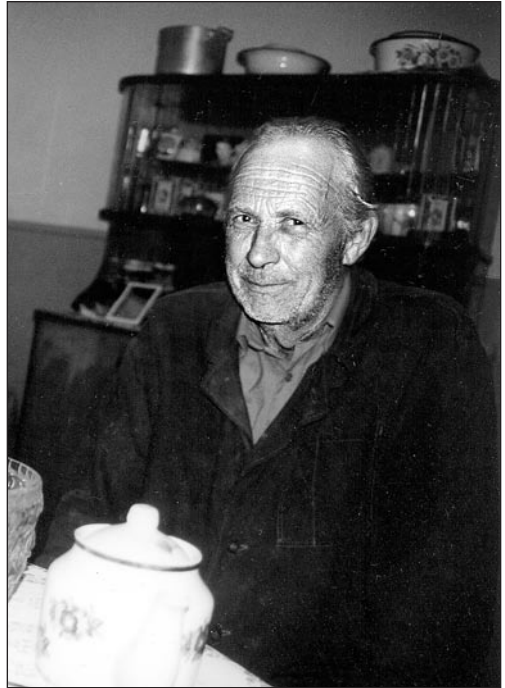
16. juunil. Olen päris haige, 38,5 kraadi on sooja. Pea valutab, selg valutab, ei tea, kas hakkab külmtõbi. Juba paaril öhtul tundsin, et tervis ei ole enam korras. Olivad paised külles, mõtlesin, et on sellepärast palavik, aga ei ole, hoopis teine on.

21. juunil. Olen nüüd juba jälle terve. On kõva heinatöö käsil, ilm läks ka ilusamaks. Muldamisega saame ka juba, kartules on teine kord läbi ja kukurussa on ka juba osalt teist korda, peedid on enamjagu teine kord läbi. Oleme ikke alles Eeroga kahekeisti. Küll ootame, pühapä käisin juba Kreegis vaatamas. 11.-l kirjutas, et päeva 6 pärast tulen kodu, nüüd on juba 12 päeva, aga põle veel. Süda valutab, ei tea, mis talle on juhtund, peab homme jälle kirja posti viima.

14. juulil. Ilmad on kole palavad, kipub hakkama kõiki ära kõrvetama. Heinatööga hakkame ka lõpupoole saama, esimese heinaga. Muldamine on 2 korrale läbi, läheb kaunis jõudsasti. Alma tuli juuni lõpul kodu. Paergu on ikke tervis hädane, ikke nagu vähehaaval praavib.

Pretsetatel Naeltok jooksis minema juba nädal tagasi. Ei tea, kus ta läks või mis ta tegi, pitsati saatis tagasi. Ei tea paergu kedagi, läksid otsima.²²

8. august. Juba varsti kuu aega, kui viima-

Päevikupidaja poeg Erbert Rootsi kostitamas pildistajat. Foto: Marika Mikkor, 2000 Eesti-Rohuaias

sed märkused kirjutasin. Olen jälle päris üksi kodu. Eero viisin 5. augustil perevalli ema juurde. Alma läks täna jälle Sotši tohtre juurde, ei tea küll, kui kauaks, tohter käskis tulla näitama. Mudu elu on ka kaunis keeruline. Naeltok ajas selle kolhoosi elu kõik segamini. Nüüd hakatasse aga kinni viima inimeisi. Tindi Sass juba viidi 5. augustil, pole veel kuskilgi. Nüüd on meil jälle uus pretsetatel Hindov Mihkel.²³ Brigaada töödega oleme kaunis juttis, hädalast on veel muist teha. Ilmad on tänava kaunis kuiva sorti, tuleb ikke vahel, aga kole veiksed hood.

Uni hakkab peale tulema, peab magama minema. Tänapäev on siis mul päris üksi kodu olla.

²² Sündmusi kajastati Edasi 26. augusti numbris. Nenditi, et kolhoosi majanduse arendamisele on suurt tähelepanu osutatud ning riiklikud kohustused karjasaaduste alal on täidetud, aga: "Kolhoosnikud võiksid siin toredasti elada, kuid kaua aega segas siin klassivaenlane kolhoosnikkude võitlust jõuka elu eest. 1936.–37. aastate jooksul on kolhoosil 7 esimeest olnud. 20. veebruarist kuni 9. juulini oli esimeheks klassivaenlane Naeltok, kes ainult joomisega aega surnuks löi ja lõpuks 3500 rubla rahaga putket tegi. Juhatusel liige Mihkel Tint ja komnoor Helmi Tint teadsid Naeltoki joomisest, teadsid ka põgenemise kavatsustest, kuid nad ei paljastanud selle lõhkuja tegevust õigel ajal." (E. Torm. "Külanõukogu soovitab: peate valima Mihkli..." – Edasi 26.08.1937, nr. 116)

10. septembril. Elame vähehaaval. Olen brigadir, tööd on palju, inimeisi vähe. Tänavu on kole kuiv suvi, on viljasi palju ära rikkund. Oleme ploomikuivatusega ametis, on tänavu kaunis vähevõitu. Heina teine niit on ka juba lõpukorral. Mudu elu on tänavu kaunis keeruline, viiasse inimeisi kinni j.n.e. Ema ja Eero on perevallis.

16. septembril. Küll on tänavune suvi pala ja kuiv, palavus tõuseb 40 kraadini. Kõik kohad on punased, ära kõrvend. Kukuruss on valmis, tahab raiumist. Kõiksugused haigused tulevad palavaga loomadel ja inimestel.

23. septembril. Kole kuiv ja pala on, pala on juba üle 40 kraadi, kohe päris väljakannatamata on, kõiksugu haigused on. Lehmi on palju ära lõppend, vermas on juba 7 lehma ära lõppend. Tänavu teeb vist kolhoosi lagedaks, küll on hull. Eks näeme, mis veel tuleb, vihma pole paergu kuskilt loota.

17. oktoobril. Kõigepealt ilmad on kole vihmased, sajab nüüd juba nädal otsa. Oli küll ennem ilusaid ilmasi. Viljakoristust ei saa

kudagi edasi viia, kukurussa on veel puhastada 1,20, kartuleid on veel võtta 2,75 ja peedid on koristada. Tänavu on kole hädane see asi. Meie loomavermas surid pooled lehmad ära ja surevad ühtepuhku, tänavu saab küll sissetulek kole veikene olema.²⁴

14. novembril. Viljad saime II brigadas enne oktoobripühi ära, nüüd saab juba teist nädalit esimeses võtmas käia, seal on veel peedid ja ka kartulid võtta. Mudu elu on kaunis räbalavõitu, viiasse inimeisi kinni, meie külast on paergu 6 inimest kinni.²⁵ Pühad läksid ka kaunikeisti.

12. detsembril. Täna on suur püha ja sarnane päe, mis enne ei ole olnud ilmas. Täna läheb terve meie riik valima ülemnõukogu.²⁶ Salajane hääletamine, kust iga kodanik on kohustatud oma hääle andma paremate meie riigi poegadele ja tütardele. Täna kell 6 hommikul hakkab hääletamine peale ja kestab kell 12 ööseni.²⁷ Kas on seda enne old, et alamrahvastele anti õigus valida riigi ülemvalitsust. Ilm on ilus ja soe, ilma lume-

²³ Ajalehest: "Peale Naeltoki ärajooksmist "valiti" esimeheks Mihkel Hindov. Kuid ütleme otsekohe, et see "valimine" oli kõige jämedam kolhoosi põhikirja rikkumine. 90 kolhoosi liikme hulgast tulid koosolekule 64 ja nendest hääletasid Hindovi poolt 23. Selle "hääletusega" loetigi Mihkel esimeheks. Kolhoosnikud räägivad, et Punase-Lageda külanõukogu seadis Mihkli kandidaadiks ja sundis kolhoosnikke tema eest hääletama. Hindovil pole aga kolhoosnikkude ees mingit autoriteeti, teda tuntakse samasuguse joodikuna nagu Naeltok oli, ja vaevalt on ka temalt muud peale joomise ja kolhoosi vara raiskamise loota. [---] Adleri rajooni täidesaatekomiteel tuleb see jäme põhikirja rikkumine kiires korras parandada." (E. Torm. Külanõukogu soovitab... – Edasi 26.08.1937, nr. 116) 1936. a. 28. okt. artikli "Aktivistid jäid maha" andmeil oli Mihkel Hindov ainus partei liige "Edasi" kolhoosis (Edasi 28.10.1936, nr. 147). Veel sama aasta septembris maalis ajalehes eeskujuks ideaalpilte, vt. 26. sept. juhtkirja "Kolhoosilik demokraatia ja kolhoosi esimees" (Edasi 26.09.1937, nr. 131).

²⁴ Edasi 04.10.1937, nr. 135 oli loosung "Eesti kolhoosid sammuvad jõukusele, millele viib aus töö ja enamlik töödistsipliin".

²⁵ 27. septembril 1937. a. arreteeriti Mihkel Tint süüdistatuna kontrrevolutsioonilises, provokatsioonilises agitatsioonis, rahvavaenlaste kaitsmises ja kolhoosi kahjustamises. Mõisteti surma mahalaskmise läbi koos vara konfiskeerimisega, otsus viidi täide 31. oktoobril Krasnodaris. (H. Sabbo. Võimatu..., lk. 601) 18. oktoobril arreteeriti Jaan Vaarman, süüdistuseks laimav agitatsioon, 29. oktoobril arreteeriti August Vaarman, süüdistuseks terroristlikud sepitsused Stalini vastu. Esimene mõisteti vangilaagrisse 10-ks, teine 8 aastaks (Samas, lk. 607). 29. oktoobril arreteeriti veel A. Lifljanski, süüdistatuna kontrrevolutsioonilises laimavas agitatsioonis, mõisteti surma mahalaskmise läbi, otsus viidi täide 5. novembril 1937. a. Krasnodaris; K. Lifljanski, süüdistatuna komsomolorganisatsiooni lõhkumises jne., mõisteti 10 aastaks vangilaagrisse (Samas, lk. 603).

²⁶ Vt. 1937. a. Edasist 18. oktoobri juhtkiri "Valimishoogtööle eesti kolhoosilises külas" ja artiklit 14. novembrist "Eesti kolhooside ettevalmistused NSV Liidu ülemnõukogu valimisteks".

²⁷ Valimistest Sulevis: "V. Kingissepa nimelises kolhoosis, Abhaasias, võtsid kõik valijad hääletamisest osa, peale nende, kes voodis haiged olid. Valimiskomisjoni liikmed olid juba kella 4 ajal kohtadel. Muusikakoor ilmus kohale kell kuus terves koosseisus, 18 inimest, neist 2 naisterahvast. Muusikakoor töötas nagu valimiskomisjongi kella kuuest hommiku kuni kella 12 öösi. Valimisruumid olid ütlemata kenasti sisse seatud ja kaunistatud. Sealjuures oli ka puhvet ilma alkoholiste jookideta. Rahva meeleolu oli lõpmata ülev. Sulevi rahvamaja pole oma olemasolemise ajal niisugust rõõmu näinud. Kõik olid nagu ühte peresse liitunud. Lõbutseti ja tantsiti kuni hilja ööni. See ajalooline päev jättis valijatele unustamatu mälestuse." (J. Lööke. See oli unustamatu päev. – Edasi 22.12.1937, nr. 171)

2. Märtsil.

Kirjutame jälle mõne sõna elu ai nii keeruline
oleme küll elus ja terwet, aga kinni wiimine
läheb ühtepuhku etasi eila wiidi jälle 700000
kinni, paergu olen küll alles. Mitagi paha
ei ole liiat ei ole veel küll irnu tüüt
aga meestest on küll kaunis öre fuha
Saab näha kutas selle tööga peale saab
kõrge wõime 1 mail kos oleme alles.

Roots-

Katkend August Rootsi päevikust aastast 1938.

ta, tänavu ei ole veel külma olnudki.

23. detsembril. Uni läks ära hommiku enne koitu, tõusin ülesse ja hakkasin kirjutama. Ema ja Alma läksid Sotši, täna juba viies päe, oleme Eeroga kahekeisti kodu. Ilmad on tänavu soojad, lund ei ole veel kordagi sadand ja ei ole veel tänavu kordagi ma külmetand olnud. Paergu oleme ametis inventarisatsija (vk). Saab näha, palju puudujääki on. Tänavune elu näitab kaunis keeruline olema. Tööpalk saab vist kaunis pisike kolhoosis olema.²⁸ Kõik see kolhoosi juhatus näitab kaunis vilets olema, sellest see tööpalk nii kesine tuleb.

Õhtu 23. detsembril. Täna hakkab esimest lund sadama.

1938

15. jaanuaril. Tänavu ei ole veel külma nii palju old et oleks kordagi maa ära külmetand.

Lund on kolmel ropsul tuld igakord üks setvert, aga mõne päevaga on maa paljas.

Nüüd tehase jälle seda puhastusetööd. Punaselagedalt kreekelased viiase suurem jägu kõik ära. Jäta maja ja kraam maha ja mine. Kuid nad ikke midagi valitsusevastast tööd tegivad, ega mudu ikke peresi välja ei saadeta. Mehed olid juba ennem kinni, peale 100 mehe. Eila 14. jaan. Tuli meie küla kinni viidute peredele ka käsk, et olgu kolme päeva jooksul Punaselagedalt läind. Hull on ta küll, aga midagi ei ole parata.

5. veebruaril. Torkame jälle mõne rea. Elame vanamoodi. Ilmad on tänavu soojad, paaril hommikul oli ka kraadi 5 külma, nüüd on jälle soe. Lumi läheb juba ära, on nii kevade moodi. Viidi jälle kinni.²⁹ Tärkel arvas enese nii suureks süüdlaseks, lasi enese maha. Meie suur kange pretsetatel Hindov tundis oma päkaalused soojaks minema ja jooksis minema. Oleme paergu ilma peremeheta.

²⁸ Viimastes numbrites 1937. a. lõpus ajaleht Edasi silmanähtavalt veelgi kaugenes reaalsusest. Vt. 16. detsembri artiklit "Kolhooside sissetulekute jaotamisest käesoleval aastal": "Käesoleva aasta põllumajanduse saagi kokkuvõtte tõstab kümnetes miljonites kolhoosnikkudes ja naiskolhoosnikkudes uhkusetunnet. Kolhoosid lõpetavad oma rikkaliku saagi aitadesse panemist. Teravilja, suhkrupeedi, puuvilla ja teiste tehniliste kultuuride saak oli käesoleval aastal, võrreldes möödunud aastaga, märksa suurem. Rikkaliku viljasaagi realiseerimine võimaldab kolhoosidele organisatsioonilist kui ka majanduslikku olukorda veel enam kindlustada, samuti ka kolhoosnikkude jõukust tõsta. Igalt poolt meie kodumaa nurkadest tulevad rõõmustavad teated ennenägemata suurest viljasaagist, kolhoosnikkude suurtest sissetulekutest." (Edasi 16.12.1937, nr. 168)

²⁹ 23. jaanuaril 1938. a. arreteeriti Aleksander Assmann ja Reinhold Pakker, keda süüdistati sm Stalini vastaseks terroristlikuks aktiks valmistumises. Mõisteti mahalaskmisele koos vara konfiskeerimisega (H. Sabbo. Võimatu..., lk. 598, 607).

20. veebruaril. Kirjutame jälle midagi. Lund sadas ligi arssina maha ja täna õhtu läks ilusaks ja on juba 7 kraadi külma. Mudugi hommikuks läheb külmemaks. Mudu enne seda oli kõik see aeg soe. Mudu elu läheb ikke vanamoodu, viiasse kinni. Viidi jälle Serenik Mihkel, Tobija Ette,³⁰ Kuppu Kus-tas, Tobias Hendrik.³¹ Otsitasse kõigil vanad süüd ülesse.

2. märtsil. Kirjutame jälle mõne sõna. Elu on nii keeruline. Oleme küll elus ja terved, aga kinniviimine läheb ühtepuhku edasi. Eila viidi jälle 7 meest kinni,³² paergu olen küll alles. Midagi paha ei ole teind, ei ole veel küll hirmu tund, aga meestest on küll kaunis hõre juba. Saab näha, kudas selle tööga peale saab hakata, vaatame 1. mail, kas oleme alles.

10. märtsil. Tali läheb kaunis suureks, on juba 1,5 meetert lund ja sajab ühtepuhku. Loomatoiduga on ka juba peenike peos, saab näha, kudas selle talve läbi saab. Mudu elu on endine, teeme külviplaani. Inimeisi on kole vähe, plaanid on kole suured. Kinni on juba 25 inimest ja viiasse ühtepuhku.

11. märtsil. Midagi hirmsat on selle lume-sajuga, tuleb öösel ja päeval, lumevallid on suured, aiad on kõik lume all.

22. märts. Täna on kaunis soe ilm, sulatab lume teede peal vildakaks, lund on veel kole palju. Käisime hobustega kuhja juurde teed

ajamas, hobused ei taht kudagi lumest läbi minna.

29. märtsil. Kirjutame jälle mõne sõna. Elu läheb ikke hullemaks. Eila ööse viidi jälle inimeisi kinni, 12 inimest meie külast.³³ Mehed on juba suurem jägu läbi, mõni ainu-ke on veel. Midagi ei tea, miks see viiase.³⁴ Siiaaale mingit hirmu ei olnud. Tean, et ma mingis asjas süüdi ei ole. Mingit märkust ei ole mul siiaaale olnud. Aga nüüd hakkab hirmu tegema. Saab näha, mis saab, kas olen veel 1. mail siin või pean kuskil vangis virise-ma. Mis sellest kolhosist välja jääb, inimeisi enam ei ole midagi.

19. aprillil. Tänavune aasta on üks kole aasta, kevade on hiline. Täna on juba esimene kevade ilm. Teiseks, plaanid anti kole suured, palju suuremad kui mineva-aasta. Ja kolman-daks inimesed on palju kinni. Kõik see kinni-viimine on nii ära erutand, ka ööse näe unes, et viiase.³⁵ Saab näha, mis sellest viimati välja tu-leb, kas oleme tuleva-aasta see aeg kedagi siin.

8. mail. Kõigepealt olen alles elus ja terve ja ikke kohapeal. Nüüd on juba natuke-ne aega old rahulisem. Kartuled on maas 15 hektari, kukurussa on maas 2 hektari, küntud on 7 hektari. Niisiis on veel teha 6 hektari kukurusa [---] nii et arvame 15. maiks kõik maha saama.

24. juunil. Paari päeva pärast tuleb jäl-le suur SSFSR valimine.³⁶ Eila käis meil

³⁰ Henriette Tobias oli üks vähestest arreteeritud naistest. 1933. aastal oli ta 431 töötuspäevaga üks paremaid "lööklasi" kolhoosis (A. Aino. Kuidas elab kolhoos "Edasi" (Punase-Lageda külanõukogu, Põhja-Kaukaasias). – Edasi 25.01.1934, nr. 13).

³¹ 16. veebruaril 1938. a. arreteeriti Gustav Hindov, Henrih Tobias, Henrietta Tobias, Mihkel Serenik (H. Sabbo. Võimatu..., lk. 604–605, 608).

³² 28. veebruaril 1938. a. arreteeriti Adolf Lintrop ja Karl Lintrop. 1. märtsil arreteeriti Jakob Orav, Aleksander Sark, Gustav Tobias, Johannes Oberman ja Jüri Nahkur (Samas, lk. 604, 605, 608).

³³ 28. märtsil 1938. a. arreteeriti Ebergard Annik, Gustav Reisman, Johannes Reisman. 29. märtsil arreteeriti Gustav Asman, Voldemar Heiman, Villem Madisson, Johannes Mustkivi, Jakob Nahkur, Jaan Reisman, August Türkel, Kalju Türkel, Joosep Obermann ja Karl Ummel. 30. märtsil arreteeriti Aleksander Reisman (Samas, lk. 604, 605, 608).

³⁴ 1938. aasta jaanuaris-märtsis Eesti-Rohuaias arreteeritudid süüdistati osaluses Eesti kontrrevolutsioonilises, natsionalistlikus, diversiooni-spionaazi ja terroristlikus organisatsioonis, ülestõusuks valmistumises ja uute liikmete värbamises. Krasnodari krai UNKVD troika otsusega 29. oktoobrist mõisteti nad mahalaskmisele koos isikliku vara konfiskeerimisega (H. Sabbo. Võimatu..., lk. 605–606).

³⁵ Vt. mälestusi Ülem-Lindast: "Mul on igaveseks jäänud meelde need hirmsad ööd, millal minu ema – lihtne kooliõpetaja – ei maganud öid ja ootas arreteerimist kohutava hirmuga, sest tema kooli direktor ja mõned tuttavad olid juba kadunud." (M. Ruber. Ülem-Linda (ühest Musta mere ranna eesti asunduse sünnist, vae-vadest ja elust).) (Käikiri autori valduses) Tartu, 1995, lk. 66.

³⁶ Üleliidulise tätsusega valimine 1940. a. juuni lõpus.

deputat Nesterov Punaselagedal, käisime ka vastu võtmas.

9. augustil. [– –] Muldamine on mullatud, hein on ka lõpukorral. Olid jälle pravlenja ümbervalimised, pandi mulle jälle üks orjus juurde, pravlenja liikmeks. Pretsetatel on kaunis nadvõitu, suurt andi ei tule sellest pretsetatelist.

28. augustil. Tänavune suvi on kole vilets ja hädane suvi. Kuiv on kõik see aeg, viljad on viletsad. Kartulid võib 10 tonni asemel 2 tonni saada. Hein ja kõik on vilets, elu on mudu endine.³⁷

1939

16. jaan. [– –] Täna lähen Juuda kuterisse. Homme hakkab rahva üleskirjutus, 17. jaanuaril kell 8 hommikul hakkame sealt peale. Ja kõige suurem uudis on see, et Alma läks haigemajasse ja sai poja, nii et pere on üks hing suurem.

28. jaanuaril. Kõigepealt tuli uus perekonnaliige juurde 14. jaanuaril 1939. aastal, nimi Erbert. Teiseks – vsesojuznõi perepis³⁸. Käisin seitse päeva, tüütas ära. Kolmandaks oli godovoi otšot³⁹, oli see aastane sissetulek kaunis räbal, 1 rub. 98 kop tuli rahas päeva peale...

27. märts. Ilmad on ilusad, oleme künniga ametis, on juba küntud 3,5 hektarit. Plaanid on tänavu heasti väiksemad, mudu on kõik endine. Ainult tahan tänavu püüda suurt viljasaaki, tahan teha opõtnõi pole⁴⁰ – vk. Ja tahan jõuda vsesojuznõi võstavka⁴¹ peale, eks näe, kudas läheb.

5. aprillil. Kõigepealt on tänavu kaunis ilus talv. Kündma hakkasime märtsikuus, on juba küntud 8 hektarit, kartuli on maas 3,30. Aedasi on ka juba tõrts tehtud. Nii see elu

läheb. Peremees on meil kole hädane, nii et sellest ei tule küll midagi head välja.

25. septembril. Elu on endine, ainult mitmes assas läheb lahku mineva-aastasest. Tänavu on esiteks kole vihmane, sajab kohe nädalite kaupa, nüüd septembrikuus oli meie õnneks paar nädalit ilus ilm. See vihma ajas tööd kõik üheteise otsa. Plooma oli tänavu kole palju, küll murdis puuoksi katki ja paljud kohe juurtega kaalus ümber. Kuivatus läheb alles täies hoos, on juba kuivi 10 ja pool tonni, tooreid oleme juba müügile last 15 tonni, saab näha, kui palju neid saab. Viljad on keskmiised. Tänavu loodame tööpäeva kallima tulema. Augustikuus oli jälle ümbervalimine, on jälle uus pretsetatel ja kõik pravlenja valiti ringi, mind pandi jälle pravlenja liikmeks, sai ühe kuu aega olla vaba. Küll on ära tüütand need ametid. Sügise pean lahti saama.

20. oktoobril. Mudu elu on endine, ainult prigadiri amet on ära tüütand. Tänavu sügise peale koristuse võtan lahti, tahan puhata.

4. detsembril. Palju muudatusi on tänavu meždunarodnoje položenies⁴², sõdasi ja kõiki on olnud j.n.e. Tänavune aasta oli kole vihmane, sai küll mõelda, et tänavu jääb kõik korjamata. Aga siiski saime korjatud. Oleme paergu jagamisega ametis. Inventarisatsija on käsil. Kartules oli tänavu vilets, ka kukurus oli vilets. Ainult ploomid olid kole täis.

24. detsembril on jälle valimised, mind pandi ka kantitatiks teputata selskoi sovetõ. Nii see asi läheb, orjust kaela ühtepuhku rohkem.

1940

6. jaanuaril. Jälle aasta möödab, vaatame, mis jälle see aasta toob. 1939. aastal oli palju uut – meždunarodnoje položenijas (vk).

³⁷ Aasta lõpus, 16. ja 18. novembril ja 16. detsembril on sissekanded vene keeles, tööst ja ilmast. Nt. 16. novembril: "Rabotali družno, võpolnili vse naši planõ svoimi malenkimi silami."

³⁸ vsesojuznõi perepis < vsesojuznyj perepis´ – vene k. 'üleliiduline rahvaloendus'.

³⁹ godovoi otšot < godovoj otčët – vene k. 'aastaruanne'.

⁴⁰ opõtnõi pole < opytnoe pole – vene k. 'katsepõld'.

⁴¹ vsesojuznõi võstavka < vsesojuznaja vystavka – vene k. 'üleliiduline näitus'. Vt. Edasi 18.10.1937, nr. 142: "Üleliiduline põllumajanduse näitus 1938. aastal. Tähelepanemiseks eesti kolhoosnikkudele".

⁴² meždunarodnoje položenie – vene k. 'rahvusvaheline olukord'.

Sõdasi oli mitmed, oli Jaapaniga, oli Poolaga ja nüüd kestab Soomega, peale selle olid mitmed togovorid⁴³ j.n.e. Mudu elu on kitsamaks jäänd, midagi kraami pole saada, kõik poed on tühjad. Kolhosis see möödaläind aasta oli kaunis räbal. Esimeseks kole vihmane terve aasta. Mitmete viljade peale mõjus palju. Mõnes asjas oli siiski kaunis korralik, isiäranis ploomi oli palju. Mudu kolhoosi elu on ka räbalavõitu, iseäranis testeblin⁴⁴ on kole nõrk. 1940. aastal peab muutma ja uuele aluselle töö panema. Valimised olid 24. XII kraievõje raionoe i selskie deputatov truda⁴⁵. Mina olin ka valimiste läbiviiaks. [---] Ja valiti teputatiks selsovetõ. Orjust kaela ühtepuhku. Uus aasta oli kaunis kehv, ei olnud midagi lõbusamat. Käisin jälle – perepis skota⁴⁶ – läbi viimas. Sedasi kõik see elu läheb. Kolhoosi juhutusega on jälle asi hädane, jälle võeti pretsetatel ära, ei tea, keda nüüd pannase...

31. jaanuaril. Mudu elu on endine, pandi jälle meile uus pretsetatel. Tööpäe tuli tänavu rahas 5 rub. 5 kop., kartuli 1 kilo, kukurusa 200 g, peeta 200 gr....

19. märtsil. Ilm on kole paha tänavu. Täna-gi sajab lund kui matsub. [---] Loomatoiduga on kole suur puudus, osa loomi oli mere ääres. Palju on juba ära lõppend ja palju on, mis ei jõua ülesse tõusta, vist lõpevad pooled loomad ära. Küll on hull, aetase peale, et pead pidama, toitu ei ole⁴⁷. Mudu elu on kaunis räbalavõitu, leiba antase kole vähe, kaks kilo kahe päeva peale ja kõigist assast on puudus. Kes teab, hakkab ehk nüüd praavima, sõda lõppes ära. Tänavu hakkame krupedes tööle, saab näha, kas on parem. Inimeisi on kole vähe, ei tea, kudas selle tööga hakkama saame. Olen ikka brigadiriks, küll tüütab vahel ära.

Vaatame 19. märtsil 1941, kas on elu parem või pahem.

30. aprillil. Elu on kole hädane, kõik asi on otsas, midagi ei ole osta, leibagi saab kui hingerohtu suure hädaga. Homme on esimine mai, kaunis kehv saab olema, isiäranis meie perele...

2. mail. 30. aprillil oli toržestvenoj sobranije, 1. mail käisime rongikäigul ja täna on 2. mai. Kõik see asi läheb nii tuimalt, nii kehvalt, kedagi põle saada, ei ole seda nap-sukraami ega midagi. Minul on üldse kaunis igav see pühade asi. Alma on ikke Erbertiga haigemajas, juba kümnes päe, kole visasti paraneb...

9. mail. Torkame jälle mõne rea. Kõigepealt mis ma tahaks ära märkida on see, et tahetase vägise nälga jätta. Anti ennem 2 kilo pere peale, siis kilo, viimati pool kilo, aga nüüd üteldi päriselt ära, et kolhosnikud ei saa sugugi leiba. Saab näha, kui nii läheb, siis hakka nälga surema.

12. mail. Elu on kaunis hädane. Nälga hakkab ligi kippuma. Leiba ei anta enam sugugi, omal ka inimestel mingit leivakraami ei ole, kartules on ka otsas. Nii et ei tea, mis sest assast tuleb. Sõjad on ka jälle uppil tulemas. Musta mere äär on sõjamehi täis, on vist Türgi poolt midagi karta. Kui hakkab peale, eks siis ole meie sõjajalus, ja tapetase jälle hulga mehi maha nagu Soome sõjas tapeti 48 tuhat ja haavati 150 tuhat. See on kõik hirmus...

24. mail. Esimeseks ilm on kole vihmane, kudagi ei lase külvisi ära lõpetada, enamasti küll ongi juba lõpukorral. Kole vilets kevade, mitmed külvid tuli uuesti teha, seeme mädanes kole märjaga ära. Erbert paraneb ikka vähehaaval, ainult köhib veel kaunis heasti. Mina isi olen oma tervisega jälle korrast ära, rinnus on jälle midagi paha. Eila käisin tohtre juures, see ei teand ka midagi, ei tea, kas peab

⁴³ togovorid < dogovory – vene k. 'kokkulepped'.

⁴⁴ testeblin = distsipliin.

⁴⁵ kraievõje raionoe i selskie deputatov truda = vene k. 'krai rajoonide ja külade tööraha saadikute'.

⁴⁶ perepis skota < perepis 'skota – vene k. 'loomade loendus'.

⁴⁷ Näiteks Uus-Estoniast on kirjutatud, et peatähtis oli loomi 1. jaanuarini, aruannete esitamise tähtjani elus hoida, kevadeks suurem osa loomadest hukkus. Suvel saadi aga kolhoosnike isiklikest vasikatest uus täiendus ja järgmisel 1. jaanuaril oli aruanne jälle korras. (A. Takkin. Uus-Eesti küla lühike ajalugu. – Hilda Sabbo. Häving. Tallinn, 1990, lk. 22)

kuskile targema arstide juurde minema, eks vaatame, mis saab. Mudu elu on kaunis vilets, leiba antasse 0,400 grammi pere peale, nii et häbi on selle peale mõelda. Aasta otsa tee tööd ja lõpuks sure nälga. Saab alt⁴⁸ käia toomas, sealt ka ei lubata ja on suured otseretid⁴⁹. Sõjad on ka ümberringi, näitab välja, et on jälle maailmasõda. Kole, kole, saab näha, mis järele jääb.

11. juuni. ...Nüüd sajab juba mitu päeva koledasti, kõik viljad on rohu sees, ei lase kudagi mullata. Mudu elu on ka päris räbal. Leiba ei anta, inimesed käivad alt toomas, viidab aega, ei saa tööd korralikult teha. Midagi assa ei ole saada, poed on nii tühjad, et peale puudre midagi ei ole. Ilmasõda on jälle käsil põhjas. Saksamaa annab särü Englise, Prantsusemaale ja on terve rea veiksid riikisi oma alla võtt. Meie riik veab väge koledasti Türgi piiri äärde, nii et on jälle midagi oodata, no eks siis oleme meie ka sõjajalus. Eks näe, mis saab.

19. juuni. Oleme elus ja terved. Ainult mina olen natuke hädane. Nüüd võtan nõuks brigadirist lahti võtta ja selle viin täide kohe lähemal ajal.

2. augustil. Olen päris haige. Pea on päris hull otsas. Andsin täna teadaande sisse tööjuhatajast vabastamiseks, eks näeme, mis saab. Brigadiri kohustuisi küll enam ei saa täita.

13. augustil. Olen vaba mees paergusel korral, lasti tööjuhatajast lahti 8. augustil, esti küll ajutiselt. Eks näe, kuidas lugu läheb edaspidi.

26. täna oli jälle kole suur õnnetus, õemees Oberman Eduard suri ära Mitoveiskis. Lähme ära tooma, edaspidi saab kuulda, kudas.

Täna saime kell 5 Mitoveiskisse, leidsime Etsi surnud eest ühes valmistegemata toas

sireville. Miilits tegi oma akti ära, siis saime tohert ootama. Ootasime Tint Mihkliga kolm päeva tohert, kaevasime haua kodu ja seal valmis. Kolmanda päeva õhtul tuli käsk, et hommikul [– –] tuua. Hommiku panime kirstu, kerst toodi kodust järgi. Küll haises ja oli ussa täis. Tohter lõikas lõhki, soris iga viimase koha läbi. Tohter ütles maojazva⁵⁰ ja südamehalvatus olnud, nii et peale lõikust panime kerstu ja töömehe kodu surnuaeda. Nii siis läks see noor hing puhkama.

Surm, kes sa kõikide suurem vaenlane oled, kus peres sa külaliseks oled läind, seal on nuttu ja leina laialt. Nüüd oled sa kuri vaenlane jälle meie sugukonna ühe kalli pereisa ära röövind, minu kõige noorema õemehe Obermani Eduardi. Eduard sündis 1907. aastal 3. septembril Nahippis, 2-aastaselt tulid kõige perega Eesti-Rohuaeda. Siin lõpetas külakooli ära. [– –] Peale külakooli läks Leningradi Rabfaki,⁵¹ peale selle punaväkke. Punaväest tagasi tulles 1931. aastal tuli Edasi kolhoosi, siis oli kooliõpetaja. Töötas elektritööstuses. Tänavu suvel hakkas nalogi akentiks.⁵² Läks Mitaveiskisse raha korjama. Sai sinna, tundis paha olema, õhtu heitis magama ja ei tõustki ülesse...

10. septembril. Täna õhtul oli pravlenja koosolek. Pretsetatel Kapatjan läks kolmeks kuuks sõjaväelaagrisse ja aeti mulle see hirmus amet kaela. Kolhoosi pretsetatel, see on hõlpus ütelda, aga kole on seda ametit täita, vist sellega ma kukun küll sisse. Küll on hull, kui hakatase inimest kiusama. Nüüd olen pretsetatel, tšlen pravlenja, deputat selsoveta upolnomotšeni⁵³... Oktoobripühadel vaatame, kudas elu on.

Olen ikke alles pretsetatel. Küll on nuhtlus, ei see ole kellegi amet. Olen juba kaunis räbala tervisega. Tahan lahti rabeleda, ei tea, kas saan.

⁴⁸ Alt, s. t. tähendab rannikult, Adlerist vm.

⁴⁹ Otseretid < očeredi – vene k. 'järjekorrad'.

⁵⁰ maojazva = maohaavand, <jazva – vene k. 'haavand'.

⁵¹ rabfak < rabfak – vene k. 'töölisfakulteed'.

⁵² nalogi akent < agent nalogov – vene k. 'maksuagent'.

⁵³ deputat selsoveta upolnomotšeni < upolnomočennyj deputat sel'soveta – vene k. 'volitatud külanõukogu saadik'.

Kolhoosi lasteaid 1940. aastate alguses. ERM, fk. 2112: 430

4. oktoobril. Olen juba teist päeva haige, ei ole pravlenja ligigi läind. Saab näha, mis sellest asast tuleb, kui nüüd lahti saan, siis enne paari aastat ei hakka ühegi vastutava ametisse.

20. oktoobril. Nüüd olen jälle vaba, töötan rädavoina⁵⁴. Pretsetatel tuli tagasi. No hullemat ametit küll ei ole kui pretsetateli amet.

3. novembril. Olen jälle brigadir 23. oktoobrist saati, aeti jälle kaela. Tööd on joones II brigadas. Nüüd sajab juba ligi paar nädalit ühte joonde, ajas silla jälle ära.

9. detsembril. [– – –] Oleme inventarisatsi⁵⁵ ametis kolhoosis. Tänavune aasta on kaunis vilets, pole suurt midagi kolhosist saada. Mudu kolhoosi elu on ka kole hädane, kole palju on loodreid, iseäranis I ja III brigada.

22. detsembril. Ilmad on soojad, ilma lumeta. [– – –] Mudu elus põle suurt headust, eila suri 2. brigadis üks hobune ära, oli kuskile orgiotsa joost, eks nüüd tule jälle seda uurimist. Mudu on kõik asi kole hädane, leivaga ja kõige asjaga.

1941

15. jaanuaril. Elame endiselt. Uus aasta läks kaunis tuimalt, kõigist assast on puudus ja ka vodkat põle. Ja üleüldse endise kõrvast, lõbusa elu kõrvast on asi hädane. Ilmad olid 13. jaanuarini kole sadused, küll vihma, küll lund. [– – –] Kolhoosi asi ja otsot on ka lõpul, oli tänavu kaunis hädane, 1,5 kilo kartuli, 0,5 kilo kukurusa ja neli rubla raha. Saab näha, kudas tänavune asi läheb, olen ikke brigadir, tšlen pravlenie, deputat up. s/s ja nüüd valiti valimiste komissijas. 26. jaanuaril tulevad jälle valimised.

1. veebruaril. Torkame jälle mõne rea. Esimeseks ilmad on kole sadused, küll vihma, küll lund. Jaanuari kuu sadas otsast otsa, lund on ka 1 metre jagu. 26. jaanuaril olid valimised, olin võborni komissijas, käisin suuskadega [– – –].

20. märts. Tali tuleb omasoodu, lund on juba üle arssina ja hakkab jälle sadama. Ja külma on 5 kraadi ja kole külm tuul. Saab näha, milal ta järgi jääb. Loomatoit on kolhosnikutel otsas.

⁵⁴ rädavoi < rjadovoj – vene k. ´reamees´.

⁵⁵ inventarisatsi < inventarizacija – vene k. ´inventuur´.

1. mail. Kõigepealt, niisugusi maisi ei ole olnudki, esimeseks kedagi ei ole saada, raha ei ole ka kätte saand. Kolmandaks, 30. aprillil pidi olema toržestvennoi vetšer, ei old midagi. 1. mail pidi olema temonstratsija⁵⁶, hakkas sadama, ei olnud kedagi. Nii üstkuu ei oleks neid pühasi olemagi. Mudu elu on endine, tervis on räbalavõitu, see amet rikub kõik ära. Külviga saime esimeseks maiks, kartulid varased 8,10, kukurus 3 hektarit, heina 3 hektarit...

26. mail. Elu on endine. Ilmad on kole vihmased, ei lase vilja kasvatada. Viljad on maas peale hilise kartuli 1,65 hek. Mudu elu näitab allamäge minema, testeplin on vilets, inimesed ei kuula sõna. Inimesed on puuduses, raha ei anta, leiba antasse 200 gr hinge peale. Midagi ei ole saada, milleks ta viimati läheb, ei tea. Hirmsad sõjad on ka ümberringi, tapetasse kui hirmus.

21. iunja. Potšti uže nekotorõje golodajut, hleba dadut 200 gram i inogda sovsem ne dadut. Tak što žit ploho.⁵⁷

23. juunil. Midagi uut ja hirmsat on lahti. Eila hakkas sakslane meie riigiga sõdima. Täna oli juba tunda meie juures. Täna mobiliseeriti juba meilt hobusi kolhoos lagedaks ja ka läksid juba viis meest. Sest nüüd peab iga tund ja minut valmis olema, ega minulgi vist see rohmakas mööda ei lähe, küll on hull see tapatalgu, küll saab noori inimeisi surma palju. Eks vaatame, mis jälle homme on.

25. Midagi uuemat ei tea. Lahingud lähivad suured, nii et vaenlane kole suurte jõududega peale tuli, kaotused on mõlemil pool. Hobustest tehti päris lagedaks meie kolhoos. 15 hobust võeti, 2. brigada andis 9 hobust, nii et järele jäi ainult 2 hobust.

1. juulil. Elame ikke alles. Sõda läheb täies hoos, mõlemad pooled on kõvad. Sakslane litsub peale mis hirmus, 5 meie linna on tema käes.

9. juulil. Sõda läheb hirmsa hooga edasi. Sakslasel loetasse juba siinamaale surnuid ja haavatuid 700 tuhat, meie omasi ei räägi-

ta. Meie linnasi on paergu 6 linna vaenlase käes. Nüüd hakatakse kõiki mehi kohapeal õpetama, et kui tuleb tarvis, võetasse kohe jutilt. Kole on ta küll, ei tea, mis see lõpp tuleb.

18. juulil. Elu läheb ühtepuhku keerulisemaks. Käime iga päev õppimas, püssid on ka Punaselagedal. Õeldi, et antase püssid ja võib iga minut ära võtta ja ära saata. Igal perel kästi jooksukraav teha õhukaitse pärast. Nii et elu on keeruline, sõjaseisukord on sees.

21. juulil. Midagi iseäralikku ei ole juhtunud. Marsime iga päev kõvasti. Valmistase igal pool kõvasti löögile. Sakslane valmistab peale tulla Türgi poolt Mustast merest, siis oleme meie mudugi sõjajalus. Kole, kole mis sest viimati järele jääb.

6. augustil panen paar sõna paberile. Elame, oleme elus, on paergu kaunis rahuline meie nurk, ehk küll sõda on hirmus, tapmine on kole, ei tea milleks ta viimati läheb, hävituse töö on kole suur. Mudu elu on endine. Suvi on tänavu kaunis korralik, viljad on ilusad, rohuaiad on täis. Heinatöö läheb kaunis viletsasti, inimeisi vähe, kõik on viletsad.

Alma läks Punaselagedalle, on jällegi aeg lähedal poega või tüdarta saada, eks näe, mis tuleb.

17. augustil. Elu läheb hullemaks. Sõda on hirmus kole, vaenlane rõhub peale kui hirmus, võtab meie linnasi ära ühtepuhku. Lähemas tulevikus midagi tuleb, kaua ta nii kesta ei või.

24. augustil. Asi läheb hirmsamaks ühtepuhku, palju linnasi on juba meilt ära võetud, on juba Leningradi ja Moskva külje all, nii et hädaoht on suur. Kui need linnad ära võetasse, ei tea, mis siis saab. Mehi võetasse iga päev, juba on küla tühi. Paari päeva pärast vaatame, mis siis saab.

26. augustil. Eila viisin Alma haigemajasse ja öösi oli poeg, nii et tütreõnne ei ole.

31. augustil. Täna on jälle midagi uut kirjutada. Täna õhtul tuli minule ja kõigile meestele, enamasti viimastelle käsk sõjavä-

⁵⁶ temonstratsija < demonstracija – vene k. 'demonstratsioon'.

⁵⁷ vene k. 'mõned peaaegu nälgivad juba, leiba antakse 200 grammi ja vahel üldse ei anta. Nii et elu on halb'.

ke minna. Küll on hull ja küll on hale, mine kodust ära, kus sind võib iga silmapilk surm oodata. Meie omad taganevad, annavad linn linna järel ära. Alma on ka alles haigemajas. Niisiis selle korra jumalaga mu päevaraamat. Sinuga on saand palju kurbtust ja rõõmu jägada. Õnne on mul alati olnud, ehk õnnistab ka seekord kudagi. Ja kui ei ole õnne, lugege siis, järelejääjad.

1. septembril läksime hommiku kell 5 selsoveti juurde kokku, seal panti masinate peale ja saadeti Adleri. Küll oli kole seda pilti pealt vaadata, seda nuttu ja kisa, kui hirmus kole-kole. Adleris käisime komisja läbi, õhtu ööldi, et olete vabad, et hommiku kell 7 olge kohal. Meie sõitsime Moltovkasse, et seal ära magada. Ööse tuli käsk kell 12 järele, olgu kõik kohal ja hakatakse ära saatma. Panti üks komanda ritta ja saadeti ära. Küll oli jälle kisa ja karjumist kui hirmus. Vähe-malt pooled mehed jäid järele, mina jäin ka nende hulka. Neile ööldi, et saadame homme minema, 2. septembril. Ootasime kunni õhtuni, õhtul ööldi, et lähte kodu määramata aja peale. Küll oli hea meel, et jälle saaks omaksid näha. Ainult ajutiselt, kutsuda võib täna või homme jälle ja mudugi kutsutasse, sellest ei pääse kuskile. Kole-kole see sõda, võitlus on iga päev suur, vaenlane tuleb peale, inimeisi langeb iga päev. Õnne on mul elus siinamaale olnud kõigis asjas, ei tea, mis edespidi saab. Minna tuleb mudugi, see on kindel.

6. septembril olen alles kodu, ainult tervis on vilets, ei tea, kas on südamehaigus või on kopsud. Ilmad on sadused. Ploomid mädanevad, kord on halb.

19. septembril. Olen alles kodu, küll võetasse iga päev mehi ja tulevad sõnumed liinilt surmasaanute kohta. Sõda on kole ja lõppu ei ole kuskil näha, vist saame kõik otsa, enne kui lõpp tuleb. Eila olime matusel, Tindi Mihkle poeg suri ära.

29. septembril. Nõnna kui inimesed mäsavad, nõnna ka loodus. Täna sajab lund kui matsub.

30. septembril. Lumi on maas [– – –], viljad on koristamata kõik lume all, plooma on veel korjata, ei tea, mis sest asjast tuleb. Loodus hakkab ka mässama, nii vara pole veel ilmaki lund tulnud.

8. oktoobril. [– – –] Ööse tuli jälle üle jala lumi maha, ja sajab ühtepuhku, niisugust hullu assa ei ole enne olnud, et nii vara lumi tuli. Kõik vili on koristamata. Vist jääme nälga kõik [– – –].

14. oktoobril. Esimeseks sajab koledasti sooja vihma, tuleb perevalli harjani, jõgi on suur, vist tahab uputust teha, viib vist sillad kõik ära. Teiseks nõutasse kõik voienõ objazannõje⁵⁸ peavad öösite üheskoos esimeses brigadas koos olema. Kolmandaks, sõja asi on hirmus, tapetase kui kole. Meie omad annavad linn linna järel sakslasele, ei ole vist võiduga juttugi. Nõutase ühtepuhku hobusi, hobuseriistu, sadulaid ja kõiki sodi, ei saa enam otsa ega äärt.

17. oktoobril. On jälle minek, nõutase öösi Punaselagedalle, olgu 4 päeva leib kaasas. Nii et minek on jälle. Saab näha, kas on veel õnne, asi on kole.

18. oktoobril. Saime 18. oktoobriks Adlerisse minekuga, sai pravlenja juures juua kõvasti, olin kole purjus. Käisime komisjas, võeti vastu. Ootame ärasaatmist. Õhtul 18. oktoobril saadeti minema, hommikuks olime Beloretšeskie. Küll on kole jätta kõik oma kallimad maha ja muudkui mine. 19. oktoobril lõuna aeg saadeti jala minema, ööse jõudsime stantsi Jatsšinskoje [– – –]. magasime külma semendi põranda peal ja olime pool nälgas selle päeva. 20. oktoobril jõudsime [– – –]. Eks näe, mis siin saab. Siinamaale oli mul õnne. Oh anna Jumal seda veel kord.

22. oktoobrel. Küll on kord vilets, eila anti esimest korda süüa, üks kord päevas pidime siin kukurusa korjama hakkama, aga tuli uus käsk, aetase jälle edasi. Kole palju on koos mehi, swoodut⁵⁹ ja roodud j.n.e.

25. oktoobril. Küll aetase koledasti edasi, 40 ja 50 kilometert päevas. Magame kui

⁵⁸ voienõ objazannõje < voennyob´´jazannye – vene k. ´sõjaväekohuslased´.

⁵⁹ swoodut < vzvody – vene k. ´rühmad´.

sead hunnikus. Söögiga on ka kole vilets, tuleb mõni päev puhta söömata olla. Jõudsime Armaveri. Siin hakkas vaenlane pommitama, viskas 18 pommi. Joosime kus keegi sai. Siin nägime esimest sõjahirmu. Linna elanikkusi sai surma üle 200 inimese, nägime surnuid ja haavatuid, küll on kole-kole see asi. Teisel päeval oli veel mitu korda trevoga, aga enam rohkem pomma ei viskand.

29. jõudsime Vorošilovskisse, oleme palju külasi läbi käind ja ööd old. Mutkui aetase edasi ja edasi, midagi ei tea, kus. Jalad on haiged, midagi ei küsta. Ei tea, kas saame oma kallist kodu ja oma armsaid, naist ja lapsi näha.

1942

27. jaanuaril. Küll nägime häda ja viletsust enne kui kohale saime, olime täisi täis kui hirmus, mustad, ilma pesematta, alati riietes. Küll sai külma näha ja ka nälga tunda. 1. detsembril hakkasime tööle, aukusi ja kaevikuid kaevama, küll oli see töö ka raske. Külma 25 kuni 37 kraadini, kange tuul veel kui hirmus, maa igavesti külmand, tööta. Söök 600 grammi leiba ja jahukört 2 korda. Kuid siiski elasime. Küll oli korter vilets, tuas jäätas vesi ära. Kuid siiski Jumal on mu palvet kuulnud ja mulle veel õnne annud, sest täna lasti meid lahti ja hakkame kodupoole tulema, no küll on hea meel. Viletsust sai küll kole palju näha, olime täisi täis, ilma pesematta, 3, 5 kuud viletsa riietega ja jalastega. Minnes läksime jala 47 päeva, nii see asi läks. No Jumal andis siiski mulle õnne ja saime selle korra jälle õnnelikult kodu. Voienkomatis registreeriti ära, saab näha, kui kaua peetase. Oh Jumal, halasta ometigi, et enam seda sõjakoledest ette ei tuleks.⁶⁰

[--].

20. veebruaril. Elasin siinamaale kaunis rahulisti aga täna tuli käsk, et olgu 22. veebruariks jälle voienkomatis⁶¹. Ei tea, mis jälle saab, eks hakata jälle võtma.

23. veebruaril. Eila ööse tulime Adlerist kodu, lasti sellekorra jälle tulema. Saab näha, mis edespidi saab. Mudugi vist tuleb minna 13. märtsil, kui õige on, tuleb vist minna, eks vaatame.

7. märtsil. Veebruarikuu oli ilus ilm terve kuu, lumi hakkas juba ära sulama, aga täna 7. märtsil sajab kui hirmus lund ja tuiskab. Olin 4 päeva haige, kripped, nüüd olen juba parem. Olen jälle brigadir. Küll näitab see kolhosi asi vilets olema, saab näha, mis tast välja tuleb. Mul omalgi on sest kolhosi elust nii himu otsas. Kui hirmus kunas ma enne esimene kolhosi mees olin, see asi ei parane, siis kaob ka isu. Küll elaks vagusi kui antaks omale tükk maad ja oma majapidamine, aga seda vist ei näe me enam. Sõda möllab ikke oma moodu edasi, küll tapetase neid inimeisi, lõppu ei ole näha. Paergu olen küll kodu, aga see ei ole vist kauaks, on niisugune tundmus, üstkuu tuleb jälle varsti minna, eks näe.

16. märtsil. Jälle on käsk käes, tuleb jälle minna. 19. märtsil peab olema voienkomatis kohtadelle saatmiseks. Küll on raske see ilmaelu, saab näha, kudas seekord õnne on. Oh aita veel Jumal, et ma ometiki kudagi tagasi saaks.

17. märtsil. Täna valmistan minekulle. Küll on raske lahkuda jälle omast armsast kodust ja oma kallistest omastest. Peaks seekord veel mul õnne olema, et ma jälle ükskord õnnelikult kodu saaks.

18. märtsil. Täna on see hirmus päev, mil pean lahkuma, küll on kahju lahkuda, mu armas naine ja lapsed ja kõik omaksed jäävad

⁶⁰ See, et sõja ajal pöördusid inimesed taas Jumala poole, oli üldine. Eesti-Rohuaias ristiti sõja ajal vahepeal ristimata jäänud lapsed. Päevikupidaja abikaasa Alma Rootsi (sünd. 1908) rääkis mulle 1985. aastal järgmist: "Sõjaaeg ajasime brigaadas kõik lapsed kokku ja ristisime ära. Siis oli ühel meesterahval raamat ja ta oli papi eest. Laua ümber oli kari lapsi koos vaderitega. [--] Ristimise vee sisse raha lasivad vaderid ja üleüldse enne tehti ka nii. Höberaha, ütlesid, et siis tulevad head hambad. Ja vesi visati katuse peale, püüti ikka visata, et siis tuleb pikk kasv. Varrud olid, tegime ikka suure pika laua, igaüks tõi mis oli ja ostsime viina."

⁶¹ voienkomat < voenkomat – vene k. 'sõjaväekomissariaat'.

Kolhoosi brigaad 1945. aastal. Esireas vasakult esimene Eero Rootsi, tema selja taga Lilli ja Ellen Assmann. Tagant teises reas vasakult 4. on vist Alma Rootsi. ERM, fk. 2112: 431

maha ja mu kallid kodu. Kas on mul veel õne, et teid jälle ükskord näha saaks. Oh aita Jumal, et veel seekord õnneks läheks, et ma ometigi tervelt tagasi tuleks. Kole, kole see

sõda, mis tast saab või järele jääb. Nüüd saime jälle kodu olla 3. veebruarist 18. märtsini. Jumalaga selle korra kõik, kui antase õnne, siis näeme jälle.

Marika Mikkor

(1963)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo osakonna etnoloogia erialal, MA kirjandusteaduse alal. Töötanud Eesti Rahva Muuseumis 1984–2003 bibliograafi, vanemteaduri ja teadurina. Alates 2004 kuni viimase ajani Eesti Põllumajandusmuuseumi vanemteadur. Ekspeditsioonidel Kaukaasias Musta mere rannikul, Mordvas, Ingerimaal, Kreekas ja Soomes on peamisteks uurimistemadeks olnud perekonnakombestik, sünni- ja matusekombestik. Uurinud ka Tartu *skinhead*'ide liikumist ning Eesti kodus-sünnitajate liikumise teket ja selle kujutamist meedias. Kaukaasia eestlaste identiteedist on ilmunud 1998. a. raamat „Eestlased Musta mere rannikul“.